

smislu skicira tri moguća scenarija: liberalni *tehnomenadžerski*, *konzervativni (etatistički)* autoritarno-populistički, te scenario *ekonomske stabilizacije u kombinaciji s jačanjem civilnog društva* s demokratskim socijalnim pokretima koji integriraju federaciju preko etničko-nacionalnih podjela.

Schierup je intimno okrenut trećoj perspektivi koja je ipak više ekstrahirana iz zapadnoeuropskog iskustva nego iz jugoslaven-ske stvarnosti. Stoga uopće ne uzima u obzir autonomne mogućnosti demokratizacije i civilnog društva u pojedinim jugoslavenskim republikama. Teško je iz europske pozicije razumijeti da jugoslavenski okvir može biti, zbog konkretnohistorijskih razloga, upravo smetnja a ne pretpostavka europeizacije društvenog života jedne Slovenije ili Hrvatske, uz sve rizike provincijalizacije koji stoje na putu. Dok pišem ovaj prikaz Hrvatska još plaća visoku ljudsku i materijalnu cijenu da bi dobila priliku dokazivanja svojih civilnih težnji i mogućnosti.

Bez obzira na izrečene primjedbe držimo da smo dobili do sada najtemeljitiiju studiju suvremenih vanjskih migracija iz Jugoslavije, izvedenu iz realnog društveno povijesnog konteksta. Knjigu, zbog teorijske i analitičke vrijednosti, možemo preporučiti i onim socijalnim istraživačima jugoslavenskog društva koji nisu posebno zainteresirani samo za migracije.

Milan Mesić

Ljubomir Antić

HRVATI U JUŽNOJ AMERICI DO GODINE 1914.

Zagreb: Stvarnost i Institut za migracije i narodnosti, 1991. 370 str.

Ova nova Antićeva knjiga na crti je njegova dosadašnjeg osnovnog istraživačkog interesa za pitanja našega »prvobitnog« iseljavanja u Južnu Ameriku.¹ Štoviše, nju se opravdano moglo očekivati kao rezultat autorova trajnijega istraživačkog interesa, jer – kako u Predgovoru ističe sam Antić – ona je »pokušaj sinteze toga dijela povijesti koji je značajan i za Hrvatsku, ali i za zemlje useljenja u čiji su du-

hovni i materijalni razvitak Hrvati ugradili velik dio sebek«. Sinteza je, naravno, bila moguća tek nakon višegodišnjega sustavna i plodna istraživačkog rada. Ovakva i ovalika povijesnoistraživačka aktivnost čini Antića izvan svake sumnje najboljim suvremenim poznavateljem ove problematike.

Poslije kratkog Predgovora, autor u Uvodu (str. 7-30) govori o počecima našeg doseljavanja na južnoamerički kontinent – od onih prvih pojedinačnih slučajnih dolazaka do masovnih. Da bi otklonio moguće krivo shvaćanje pojma masovnosti, s obzirom na relativnu malobrojnost naših doseljeničkih kohorti u tim migracijama, autor eksplicira što će pod tim podrazumijevati: »Kao što ćemo vidjeti, prisutnost Hrvata obilježavat ćemo masovnom od trenutka kad naši ljudi počinju osnivati svoje kolonije bez obzira na brojnost pojedine kolonije« (str. 8). U nastavku autor govori o poteškoćama u utvrđivanju broja naših doseljenika na južnoamerički kontinent prije Prvog svjetskog rata, te razlikama u pojedinim procjenama toga broja. Osobno misli da bi realni broj valjalo tražiti u širokom rasponu između 25 i 50 tisuća, da je taj broj narastao sve do pred rat kada je bio najveći, te da je među svim doseljenicima iz južnoslavenskih zemalja sigurno bilo daleko najviše Hrvata. U Uvodu se, dalje, identificiraju glavna emigracijska područja (dalmatinski otoci i primorje); prikazuju gospodarske, društvene, političke i demografske prilike u Dalmaciji toga vremena kao emigracijski kontekst; objašnjava tadašnja iseljenička politika, odnos javnog mnijenja spram iseljavanja, te opisuje uvrježeni način putovanja iseljenika. Na kraju poglavlja su brojne i iscrpne bilješke. (One se nalaze uvijek iz svakog poglavlja.)

U prvoj glavi knjige (str. 31-76) razmatraju se opće značajke hrvatskog iseljeničtva u Južnoj Americi – pravci seljenja i stvaranje kolonija; useljenička politika u nekim južnoameričkim zemljama; strukturne karakteristike iseljenika; iseljenička društva, organizacije, novinstvo, politička opredjeljenja i veze s domovinom. Dakle, u Uvodu i ovoj glavi autor cjelovito i pregledno utvrđuje socijalni okvir u kojem se odvijao ovaj migracijski proces.

U nastavku knjige se s globalnog kontinentalnog razmatranja iseljeničke problematike

prelazi na specifična za pojedinu južnoameričku zemlju. Tako se u drugoj glavi knjige (str. 77-186) autor bavi Hrvatima u Argentini, u trećoj (str. 187-294) u Čileu, i u četvrtoj (str. 295-338) Hrvatima u ostalim južnoameričkim zemljama (Peruu, Boliviji, Urugvaju i Brazilu). Na kraju knjige je popis korištenih izvora i literature (str. 339-342), sažetak na španjolskom (str. 343-350), bilješke o piscu i kazalo imena.

Očito je iz navedenog da hrvatske iseljeničke kolonije u pojedinim južnoameričkim zemljama u knjizi nisu ravnomjerno elaborirane (one u Argentini i Čileu na po preko stotinu stranica, a sve ostale u četiri zemlje zajedno na manje od pedeset). Za to je zacijelo više razloga, počam od broja iseljenika u pojedinoj zemlji, stupnja njihove organiziranosti i utjecaja kojeg su imali u novoj sredini, poznatijih i značajnijih pojedinaca među njima, do pisanih i drugih tragova koje su o sebi ostavili i na temelju kojih se o njima može razložno govoriti. No pored svega ovoga ipak začuđuje i redosljed kojim su zemlje useljenja obrađivane (ovaj: Peru, Bolivija, Urugvaj, Brazil) i prostor koji im je u knjizi udijeljen (primjerice, Peru 25 stranica, a Brazil svega 5!?).

Ne znamo zašto se u knjizi naše iseljeničtvo u Brazilu marginalizira. Ogromnost zemlje, nepovoljni amazonski klimatski uvjeti života i rada, te krajnje nestabilne političke prilike u koje su doseljenici dolazili bi dapače zasluživali poseban obzir. Iseljeničtvo u brazilskom tranzitu, također. Naše iseljeničtvo u toj zemlji nije ni skorijeg datuma ni malobrojnije nego u drugim južnoameričkim zemljama (izuzevši Argentinu). Do sada se u literaturi obično navodilo da je Petar Ivanko naš najstariji poimence poznati useljenik u Brazil (1874). Autor u ovoj knjizi dokumentira da su braća Mihanovići (Ivan, Bartul i Miho) makar nakratko tu živjeli i ranije (str. 97). U Peruu, u Boliviji i u Urugvaju do Prvoga svjetskog rata broj naših useljenika ni u jednoj zemlji nije prelazio tisuću, a samo u Čileu ih je moglo biti koliko i u Brazilu (do 5 tisuća). Prije Prvog rata je i u Brazilu bilo istaknutih naših pojedinaca (dovoljno je spomenuti samo Stevu Seljana) i naših iseljeničkih organizacija. Kada već ovo spominjemo, valja kazati da je većina naših ljudi i Čeha još 1895. u Sao Paulu izazvala rascejp u austrougarskom društvu »Viribus

Unitis« i iz njega kolektivno istupila, te osnovala svoje zajedničko društvo »Spolek Slavia« pa se stoga u knjizi krivo pretpostavlja da bi Jugoslavenski tamburaški zbor (osnovan 1903) mogao biti ogranak »Viribus Unitisa« (str. 336, fusn. 10).

U razmatranju hrvatskog useljeničtva u pojedinoj zemlji autor to čini, moglo bi se reći, na dva plana – kolektivnom (kolonijskom) i individualnom. Na prvom se identificiraju značajnije kolonije Hrvata u Južnoj Americi do Prvoga svjetskog rata, njihovo doseljavanje i organizacija društvenog života, te glavne grane djelatnosti u kojima su radili. (U knjizi pregledno su obrađene kolonije Hrvata u Argentini – provincija Buenos Aires, provincija Santa Fé, ostale; u Čileu – sjeverni: Tacna i Arica, Iquique, Pisagua, Antofagasta, Taltal, Calama, Tocopilla, Chanaral, srednji: Valparaíso, južni: Punta Arenas, Porvenir; u Peruu – Callo, Lima, Cerro de Pasco, Huaraz u Boliviji – Oruro, Potosi, Uyuni, La Paz, Cochabamba. Urugvaj i Brazil obrađeni su zbirno.) Razumije se, da su društveno-gospodarske prilike, te geopolitički prostor na kojem su se formirale iseljeničke kolonije u značajnoj mjeri određivali životne putove doseljenika. Promatrano na individualnom planu, međutim, u tim sličnim socijalnim uvjetima rijetki (sposobni i agilni) pojedinci odskakali su od iseljeničkog prosjeka i postajali istaknuta i visoko uvažena imena u poslovnom i uopće društvenom životu nove sredine. U knjizi se iscrpno i dokumentirano govori o tim zaslužnim i poslovno uspješnim južnoameričkim Hrvatima.

Spomenimo ovdje samo neke najistaknutije o kojima se u knjizi kazuje. U Argentini je u to vrijeme, izvan svake sumnje, najpoznatija »dinastija« Mihanović (podrijetlom iz Dola na Pelješcu) sa svojim rođočetnikom Nicolasom, zasigurno najuspješnijim poslovnim čovjekom u hrvatskom iseljeničtvu (zvali su ga »Bolivijski« iz Buenos Airesa). Čuveni su u toj zemlji bili i »Mayor Buratovich« (iz Vrbanja na Hvaru) vojni časnik, građevinski poduzetnik i kontraktist državnih javnih radova (»stručnjak koji je telegrafskom žicom spojio Buenos Aires s Rozariom«), pa Ivan Vučetić, ingeniozni osnivač daktiloskopije i dr. Dinko Grisogono pl. Bortolazzi, urednik i vlasnik »Iskre slavjanske slobode« (čija je zaslužna prsa »kitio Križ Krune Talijanske i križ knjaza crnogor-

skoga«). U čileanskom doseljinstvu ističu se braća Stipčevići, Kusijanovići, Ivanovići, Mitrovići. Antić kaže da je »zacijelo jedna od najzanimljivijih osoba u hrvatskom iseljinstvu u Južnoj Americi« bio Ivan Krstulović, urednik i vlasnik lista »Sloboda« a najpoznatiji Hrvat u Valparaisu i cijelom Čileu svakako Pasko Baburizza, čije je bogatstvo daleko nadmašivalo sve ono što je stekao bilo koji hrvatski doseljenik u Čile (»trgovac roгатom stokom koji ima teritorij koji se proteže na hiljade kilometara kvadratnih«). S njim se po materijalnoj i financijskoj snazi mogao mjeriti jedino Nikola Mihanović u Buenos Airesu. Tu je i Luka Bonačić Dorić (iz Milne na Braču), pokretač novina, organizator društava, publicist i jedan od vođa hrvatskog iseljeničkog pokreta u Prvom svjetskom ratu u Južnoj Ame-

rici. I u drugim zemljama ovog kontinenta bilo je istaknutih hrvatskih iseljenika o kojima autor dokumentirano govori (primjerice, braća Seljani, te Peroslav i Mirko Hibšer u Brazilu). Osim spomenutih, Antić je imenovao veliki broj drugih naših iseljenika, davši o njima i bliže podatke (mjesto podrijetla, godinu useljenja, djelatnost, aktivnost u iseljeničkim organizacijama i sl.), tako da iz ove knjige mnogi njihovi potomci mogu saznati vrlo zanimljive pojedinosti.

Svojim stilom, preglednošću i sadržajem Antićev će rad zadovoljiti najširi interes i laika i stručnjaka. Istraživačima južnoameričkog iseljinstva ova knjiga je nenadomjestiva orientacija i pouzdani kompendij.

Josip Anić